

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-44>

УДК [332.33-048.38:332.132]:338.24]

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

REGULATORY AND LEGAL ENFORCEMENT OF LABOR REPRODUCTION IN AGRICULTURE

Стахович Андрій Станіславович

аспірант,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2163-6027>**Stakhovych Andrii**

Ivan Franko National University of Lviv

Стаття присвячена дослідженню нормативно-правового забезпечення відтворення робочої сили у сільському господарстві. Визначено співвідношення категорії «робоча сила» і інших суміжних категорій. Автором запропоновано власне бачення дії нормативно-правового забезпечення на відтворення робочої сили. Зазначено, що вагомий вплив на якість відтворення робочої сили здійснює освіта, нормативно-правове регулювання якої представлено Законами України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про професійно-технічну освіту» тощо. Показано не врахування самої специфіка освіти при формуванні нормативно-правового забезпечення. Адже, загальновідомим є той факт, що результати освітнього процесу мають відкладений характер, внаслідок чого започатковані освітні програми і напрями значною мірою повинні орієнтуватися на не до кінця визначені перспективні потреби в робочій, яка знаходиться в стадії формування. Аналіз законодавства у сфері охорони здоров'я показав, що ним визначено правові, організаційні, економічні та соціальні основи забезпечення охорони здоров'я. Крім того, на наш погляд, вдалося врегулювати суспільні відносини сфери охорони здоров'я, що в подальшому стане однією із основ забезпечення гармонійного розвитку людини, підвищить її працездатність і довголіття, мінімізує вплив шкідливих для здоров'я факторів тощо. Автор доходить висновку, що нормативно-правове забезпечення відтворення робочої сили у вітчизняній економіці охоплює широке коло законодавчих актів, які прямо або опосередковано впливають на кількісне і якісне її відтворення. На наш погляд, основною невирішеною проблемою сьогодення є декларативність окремих нормативно-правових актів визвано низьким фінансовим забезпеченням планів дій, націлених на розширене відтворення робочої сили та її інтеграції у міжнародний ринок праці. Вирішення даних проблем сприятиме активізації відтворювальних процесів, пов'язаних із робочою силою в сільському господарстві.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, фактор виробництва, робоча сила, відтворення, трудовий потенціал.

Статья посвящена исследованию нормативно-правового обеспечения воспроизводства рабочей силы в сельском хозяйстве. Определено соотношение категории «рабочая сила» и других смежных категорий. Автором предложено собственное видение действия нормативно-правового обеспечения на воспроизводство рабочей силы. Отмечено, что существенное влияние на качество воспроизведения рабочей силы осуществляет образование, нормативно-правовое регулирование которой представлено Законами Украины «О высшем образовании», «О научной и научно-технической деятельности», «О профессионально-техническом образовании» и другие. Показано не учет самой специфика образования при формировании нормативно-правового обеспечения. Ведь общеизвестным является тот факт, что результаты образовательного процесса имеют отложенный характер, вследствие чего начатые образовательные программы и направления в значительной степени должны ориентироваться на не до конца определены перспективные потребности в рабочей, которая находится в стадии формирования. Анализ законодательства в сфере здравоохранения показал, что им определены правовые, организационные, экономические и социальные основы обеспечения здравоохранения. Кроме того, на наш взгляд, удалось урегулировать общественные отношения сферы здравоохранения, в дальнейшем станет одной из основ обеспечения гармоничного развития человека, повысит его работоспособность и долголетие, минимизирует воздействие вредных для здоровья факторов и тому подобное. Автор приходит к выводу, что нормативно-правовое обеспечение воспроизводства рабочей силы в отечественной

економіці охоплює широкий круг законодавчих актів, які прямо або косвенно впливають на кількісне і якісне її виробництво. На наш погляд, основною нерешеною проблемою сьогодні є декларативність окремих нормативно-правових актів, викликана низьким фінансовим забезпеченням планових дій, спрямованих на розширене виробництво робочої сили та її інтеграції в міжнародний ринок праці. Розв'язання цих проблем буде сприяти активізації виробничих процесів, пов'язаних з робочою силою в сільському господарстві.

Ключеві слова: нормативно-правове забезпечення, фактор виробництва, робоча сила, виробництво, трудовий потенціал.

The article is devoted to the study of regulatory and legal support for the reproduction of the labor force in agriculture. The ratio of the category «labor» and other related categories is determined. The main task of the scientific article is to find out the impact of regulatory and legal support on the reproduction of the labor force in general and in agriculture in particular. The author offers his own vision of the effect of regulatory and legal support for the reproduction of labor. It is noted that a significant impact on the quality of reproduction of the workforce is exerted by education, the legal regulation of which is represented by the Laws of Ukraine «On Higher Education», «On Scientific and Scientific-Technical Activity», «On Vocational Education» and so on. It is shown that the specifics of education are not taken into account in the formation of regulatory and legal support. After all, it is well known that the results of the educational process are delayed, as a result of which the initiated educational programs and areas should largely focus on not fully identified long-term needs in the workplace, which is in the process of formation. An analysis of health legislation has shown that it defines the legal, organizational, economic and social foundations of health care. In addition, in our opinion, we managed to regulate public relations in the field of health care, which in the future will be one of the foundations for harmonious human development, increase efficiency and longevity, minimize the impact of harmful factors and more. The author concludes that the legal framework for the reproduction of labor in the domestic economy covers a wide range of laws that directly or indirectly affect the quantitative and qualitative reproduction. In our opinion, the main unresolved problem today is the declarative nature of certain regulations caused by low financial security of action plans aimed at expanded reproduction of the labor force and its integration into the international labor market. Solving these problems will help intensify the reproductive processes associated with the labor force in agriculture.

Keywords: normative-legal provision, factor of production, labor force, reproduction, labor potential.

Постановка проблеми. Сучасна економічна ситуація вимагає переходу сільськогосподарського виробництва на інноваційний шлях розвитку. У зв'язку з даною тенденцією змінюються характер і зміст відтворювальних процесів, що позначається на підвищенні вимог до якості робочої сили, яка зайнята у сільському господарстві. Все це актуалізує одну із найважливіших економічних проблем – відтворення працівників нового покоління, яка посилюється значним скороченням демографічного потенціалу села, ослабленням системи професійної підготовки і перепідготовки робітників за професіями сільського господарства, недостатня мотивація їхньої праці загострюють проблеми оновлення кадрів, підвищення їх професійного рівня та вдосконалення всієї системи відтворення. В даний час аграрний ринок праці в Україні відчуває негативний вплив формально проведених інституціональних перетворень, що зумовили різке зниження попиту на робочу силу сільськогосподарського профілю та погіршення її якості. Неefективна робота інститутів інфраструктури аграрного ринку праці призводить до збільшення виробничих витрат сільськогосподарських підприємств, пов'язаних з недостатнім забезпеченням галузі виробничими

робітниками і з їх низьким якісним рівнем, витрат господарств на навчання і перенавчання кадрів, а також до неможливості впровадження інноваційних методів виробництва сільськогосподарської продукції. Проблема відтворення і забезпечення сільського господарства конкурентоспроможними виробничими кадрами вимагає посилення державного втручання. Актуальність і недостатня теоретична розробленість проблеми відтворення робочої сили у сільському господарстві з позиції вдосконалення нормативно-правового забезпечення стали підставою для вибору теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню суті відтворення та відтворювальних процесів присвятили свої праці такі вчені-економісти як: Б. Андрушків, О. Кундицький, Е. Лібанова, Ю. Лупенко, О. Сенишин, Л. Шепотько та інші. Проте питанням нормативно-правового забезпечення відтворення робочої сили у сільському господарстві приділено недостатньо уваги в сучасних публікаціях, ще не набули необхідного рівня дослідження і потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Основним завданням наукової статті є з'ясування впливу нор-

мативно-правового забезпечення на відтворення робочої сили загалом так і в сільському господарстві зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вплив нормативно-правового регулювання на відтворення робочої сили в сільському господарстві здійснюється опосередковано через вплив на соціальну, економічну, демографічну, культурну та політику зайнятості, шляхом регулювання процесів, пов'язаних із її формування, реалізацією і збереженням (рис. 1).

У своєму дослідженні ми ототожнюємо поняття робочої сили», «людського капіталу», «трудоного потенціалу», «трудоного ресурсів». Наше переконання ґрунтується на тому, що: «в процесі створення економічних благ використовуються всі людські таланти, навички і вміння внаслідок чого відбувається ототожнення людини як соціальної істоти і людського фактору у виробництві [6, с. 284]. Отже, основою цих категорій є людина, яка згідно Конституції України визнана найвищою соціальною цінністю і яка має право на освіту, охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування та працю [4]. Це підтверджується і у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» сформованої урядом на підставі Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 р. № 70/1, яка встановлює стандарти людського розвитку до 2030 року, де до пріоритетних цілей відносять подолання бідності, забезпечення якісної освіти, гідної праці, міцного здоров'я та благополуччя [14].

Слід зазначити, що робочій силі в сільському господарстві, а також процесу їх відтворення приділяється велика увага в науковій літературі. Це пов'язано, перш за все, зі значенням сільського господарства для економіки будь-якої країни. Як показують дослідження, діяльність одного працівника аграрної сфери призводить до створення не менше шести робочих місць в інших галузях економіки [1, с. 178].

Особливістю аграрних відносин є й те, що у виробництві сільськогосподарської продукції взаємодіють три категорії населення: земельні власники (приватні, колективні або держава), підприємці, які вкладають капітал і своє знання, і наймані працівники. Кожен, вступаючи в економічні відносини, розраховує на певну частку доходу, необхідну для відтворення робочої сили з метою подальшого виконання трудових функцій.

Все це актуалізує питання дослідження стану робочої сили задіяної у відтворювальних процесах сільськогосподарської галузі. Хотілось би відзначити, що потенційна здатність населення країни до праці включає кількісні і якісні параметри.

Кількісна оцінка тенденцій відтворення робочої сили у сільському господарстві дозволяє вести її облік і визначати напрямки підвищення їх ефективного використання. У кількісному аспекті загальний показник робочої сили характеризується можливостями суспільства залучити у виробничий процес різні категорії населення. Протягом досліджуваного періоду поряд із скороченням загальної

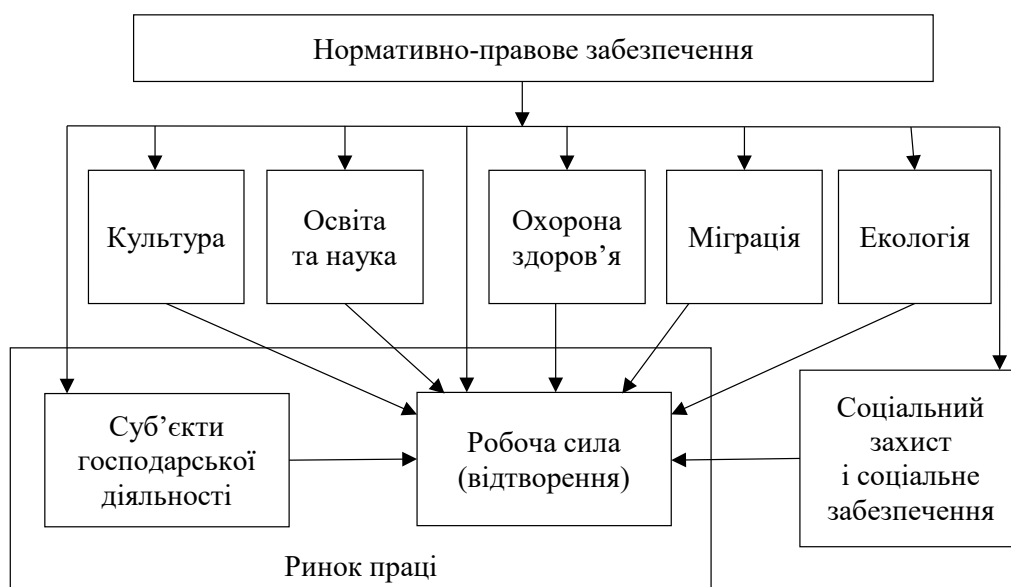

Рис. 1. Схема дії нормативно-правового забезпечення на відтворення робочої сили

кількості населення – 45782, 6 тис. у 2010 році до 41732,8 тис. у 2020 році відбулося скорочення сільського населення – з 14513,4 тис. у 2010р. до 12832,2 у 2020 р. та зменшення частки сільського населення по відношенню до міського – з 31,7 до 30,7%. Сільське населення працездатного віку скоротилося на 1089,5 тис. осіб. Позитивним моментом є те, що за останні десять років спостерігається незначна тенденція до підвищення частки сільського населення працездатного віку (на 0,7 %) (табл. 1), що свідчить про збільшення потенційної можливості залучення населення у сільськогосподарську галузь.

Визначення, аналіз і осмислення нормативно-правового забезпечення робочої сили є передумовою успішного її функціонування, розвитку та відтворення. Адже воно має орієнтуватися на збільшення кількості і якості робочої сили через: підвищення життєвого рівня життя населення, потреби ринку праці у спеціалістах певних категорій, орієнтацію освіти на потреби галузі, покращення стану здоров'я та збільшення вартості робочої сили загалом.

Вагомий вплив на якість відтворення робочої сили здійснює освіта, нормативно-правове

регулювання якої представлено Законами України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про професійно-технічну освіту», «Про фахову передвищу освіту» та «Про освіту дорослих», який знаходиться на стадії обговорення. Наведене вище законодавство має на меті наблизити навчальний процес до потреб ринку праці з максимальним врахуванням запитів роботодавців як в загальному по країні так і по кожному регіоні зокрема. Крім того, реалізуються нові моделі підготовки спеціалістів, з максимальним залученням коштів роботодавців, які в даному випадку виступають основними замовниками. Інтеграція вітчизняного наукового простору у світовий науковий простір з урахуванням національних інтересів покладено на Національну раду України з питань розвитку науки і технологій, створення якої регламентовано Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і має сприяти розвитку системи залучення і підготовки робочої сили до науково-технічної діяльності. Станом на сьогодні ми підтримуємо думку науковців, які вважають, що зв'язок освіти і ринку праці можна охарактеризувати наступ-

Таблиця 1

Чисельність постійного населення в Україні у 2010–2020 рр.*

	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Усього	45782,6	42759,7	42590,9	42414,9	42216,8	41983,6	41732,8
чоловіки	21107,1	19787,8	19717,9	19644,6	19558,2	19455,3	19343,5
жінки	24675,5	22971,9	22873,0	22770,3	22658,6	22528,3	22389,3
Сільське населення	14513,4	13325,3	13244,7	13171,4	13084,6	12965,7	12832,2
чоловіки	6789,2	6284,7	6254,2	6225,9	6194,4	6148,0	6093,5
жінки	7724,2	7040,6	6990,5	6945,5	6890,2	6817,7	6738,7
Частка сільського населення, %	31,7	31,2	31,1	31,1	31,0	30,9	30,7
чоловіків	32,2	31,8	31,7	31,7	31,7	31,6	31,5
жінок	31,3	30,6	30,6	30,5	30,4	30,3	30,1
Населення у віці 16-59 років	29328,6	26613,3	26317,4	25982,0	25641,3	25293,7	24968,1
чоловіки	14186,2	12962,7	12834,3	12689,6	12541,2	12391,8	12253,2
жінки	15142,4	13650,6	13483,1	13292,4	13100,1	12901,9	12714,9
Сільське населення у віці 16-59 років	8584,9	7911,9	7855,4	7792,1	7707,6	7605,9	7495,4
чоловіки	4331,9	4007,0	3977,8	3945,2	3905,4	3858,5	3807,4
жінки	4253,0	3904,9	3877,6	3846,9	3802,2	3747,4	3688,0
Частка сільського населення у віці 16-59 років, %	29,3	29,7	29,8	30,0	30,0	30,0	30,0
чоловіків	30,5	30,9	31,0	31,1	31,1	31,1	31,1
жінок	28,1	28,6	28,8	28,9	29,0	29,0	29,0

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

ним чином: «відсутність гнучкої системи визначення кваліфікації, а також ефемерний зв'язок ВНЗ із потенційними роботодавцями для своїх випускників» [5]. Така ситуація стала можливою за рахунок того, що не була врахована сама специфіка освіти. Адже, загальновідомим є той факт, що результати освітнього процесу мають відкладений характер, внаслідок чого започатковані освітні програми і напрями значною мірою повинні орієнтуватися на не до кінця визначені перспективні потреби в робочій, яка знаходиться в стадії формування. Таким чином: «напрями розвитку системи освіти не можуть визначатися всередині самої системи, орієнтованої на самовідтворення, а не на забезпечення потреб економіки» [12].

Забезпечення прав людини в сфері охорони здоров'я, а саме: права на життя, права на охорону здоров'я, права на медичну допомогу, права на інформацію про стан свого здоров'я, права на безпечне для життя і здоров'я довкілля [13]. Здоров'я людини – це визначальна складова робочої сили і тому важливий вплив на її відтворення та забезпечення активного трудового періоду має нормативно-правове забезпечення сфери охорони здоров'я вагому роль серед якого відводиться Законом України «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» [7], «Про підвищення доступності та якості обслуговування у сільській місцевості» [10], Постановам КМУ «Про утворення Національної служби здоров'я України» [11] та «Про деякі питання електронної системи охорони здоров'я» [2] тощо. Загалом, вищеназаним законодавством визначено правові, організаційні, економічні та соціальні основи забезпечення охорони здоров'я. Крім того, на наш погляд, вдалося врегулювати суспільні відносини сфери охорони здоров'я, що в подальшому стане однією із основ забезпечення гармонійного розвитку людини, підвищить її працездатність і довголіття, мінімізує вплив шкідливих для здоров'я факторів тощо.

Також, прийняте законодавство у цій сфері стало підґрунтям для запровадження медичної реформи, яка покращила доступність і якість медичних послуг в тому числі і на селі та стала базою для підвищення доходу сімейних лікарів.

Чільне місце серед нормативно-правового забезпечення займає Закон України «Про охорону праці» [7], який має істотний вплив на: ліквідацію робочих місць з наяв-

ними шкідливими та небезпечними умовами праці, зменшення випадків травматизму та професійних захворювань на виробництві. Крім того, даним законодавчим актом передбачається організація і проведення різноманітних лікувально-профілактичних заходів, націлених на запобігання негативним явищам, які мають негативний вплив на відтворення робочої сили.

Суттєвий вплив на відтворення робочої сили здійснює державна політика зайнятості населення – шляхом мотивації створення робочих місць, регулюванням міграційних і імміграційних процесів. Нормативно-правовою базою в даному випадку є Кодекс законів про працю, яким на законодавчому рівні закріплені гарантії населення щодо зайнятості, а саме : ««вільного вибору виду діяльності, безоплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи та працевлаштування з урахуванням суспільних потреб, відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам; безоплатне навчання безробітних нових професій; перепідготовку у навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії» [8].

Виходячи із Конвенції Міжнародної організації праці про основні цілі та норми соціальної політики, підвищення життєвого рівня життя і добробуту населення мало б бути основною метою економічного і соціального розвитку країни, реалізація якої неможлива без повної зайнятості населення. Крім того, у відповідності до Закону України «Про основи національної безпеки України», однією із основних її цілей є зміцнення трудового потенціалу країни [8].

Висновки. Таким чином нормативно-правове забезпечення відтворення робочої сили у вітчизняній економіці охоплює широке коло законодавчих актів, які прямо або опосередковано впливають на кількісне і якісне її відтворення. На наш погляд, основною невирішеною проблемою сьогодення є декларативність окремих нормативно-правових актів визвана низьким фінансовим забезпеченням планів дій, націлених на розширене відтворення робочої сили та її інтеграції у міжнародний ринок праці. Вирішення даних проблем сприятиме активізації відтворювальних процесів, пов'язаних із робочою силою в сільському господарстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аубакиров Я.А. Национальная экономика: теоретико-методологические и практические проблемы развития. Алматы, 2009. 408 с.
2. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів від 25 квітня 2018 р. № 411. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF>
3. Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 р. №322-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Конституція України: станом на 28 червня 1996 р. Київ : Феміна, 1996. 64 с.
5. Кириченко І. Битва за професіоналізм. *Дзеркало тижня*. 2012. № 33.
6. Кундицький О.О. Регулювання фінансової бази відтворення факторів виробництва : монографія. Львів : Тріада плюс, 2011. 552 с.
7. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19 жовтня 2017 р. № 2168-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>
8. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
9. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. №2694-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
10. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості : Закон України від 14.11.2017 № 2206-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2206-19>
11. Про утворення Національної служби здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів від 27 грудня 2017 р. № 1101. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF>
12. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Колективна аналітична доповідь. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515>
14. Цілі Сталого Розвитку і Україна : Національна доповідь. URL: <https://bit.ly/2FF5xYR>

REFERENCES:

1. Aubakirov Ya.A. (2009) Natsional'naya ekonomika: teoretiko-metodologicheskie i prakticheskie problemy razvitiya [National economy: theoretical-methodological and practical problems of development]. Almaty, 408 p. (in Russian)
2. Deiyaki pytannia elektronnoi systemy okhorony zdorovia [Some issues of the electronic health care system]: Postanova Kabinetu Ministriv vid 25 kvitnia 2018 r. № 411. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF>
3. Kodeks zakoniv pro pratsiu [Code of Labor Laws] vid 10 hrudnia 1971 r. № 322-VII. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Konstytutsiia Ukrainy (1996) [The Constitution of Ukraine] za stanom na 28 chervnia 1996 r. Kyiv: Femina, 64 p.
5. Kyrychenko I. (2012) Bytva za profesionalizm [The battle for professionalism]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 33, pp. 21–27.
6. Kundytskyi O.O. (2011) Rehuliuвання finansovoi bazy vidtvorennia faktoriv vyrobnytstva [Regulation of the financial base of reproduction of factors of production]. Lviv: Triada plus, 552 p. (in Ukrainian)
7. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannya naseleння [About the state financial guarantees of medical service of the population]: Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2017 r. № 2168-VIII. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2168-19>
8. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the basics of national security of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003 r. № 964-IV. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
9. Pro okhoronu pratsi [On labor protection]: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 1992 r. № 2694-XII. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>
10. Pro pidvyshchennia dostupnosti ta yakosti medychnoho obsluhovuvannya u silskii mistsevosti [On improving the availability and quality of health care in rural areas]: Zakon Ukrainy vid 14.11.2017 № 2206-VIII. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2206-19>
11. Pro utvorennia Natsionalnoi sluzhby zdorovia Ukrainy [On the establishment of the National Health Service of Ukraine]: Postanova Kabinetu Ministriv vid 27 hrudnia 2017 r. № 1101. Ofitsiynyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF>
12. Rozvytok liudskoho kapitalu: na shliakhu do yakisnykh reform [Development of human capital: on the way to quality reforms]. Kolektyvna analitychna dopovid. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine] vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515>
14. Tsili Staloho Rozvytku i Ukraina [Sustainable Development Goals and Ukraine]: Natsionalna dopovid. Retrieved from: <https://bit.ly/2FF5xYR>